

КОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОРГАНИ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У ПЕРІОД З X СТ. ДО XVII СТ.

КАЧИНСЬКА Мар'яна Олександрівна - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри адміністративної діяльності ОВС Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 354.79:[335.9:329.8](477)

В статті розглянуті питання виникнення та діяльності перших державних образів на території України в період з X ст. до XVII ст. Проаналізовані причини та умови правотворчості, розглянуті такі кодифіковані нормативні акти, як Руська Правда, Литовські статуты, Мартівські статты. Автор приділяє увагу причинам та умовам прийняття Руської Правди.

Розвиток України як правової демократичної та правової держави зумовлює перебудову та переорієнтацію рівня ефективності та якості діяльності державних органів. Органи охорони правопорядку є великою складною структурою в системі державних органів, їх діяльність спрямована на забезпечення охорони громадського порядку, громадської безпеки, прав і свобод, законних інтересів суспільства та держави від протиправних посягань [1, с. 94]. Така діяльність регламентована різними нормативно-правовими актами, окремі з яких формувались століттями під впливом різноманітних історичних чинників.

Вирішення великої кількості питань, пов'язаних із реформуванням системи органів охорони правопорядку, певною мірою залежить від наукового аналізу історичного досвіду та використання його результатів у законодавчих процесах України нині [2].

Ці та інші приклади, на нашу думку, яскраво свідчать про важливу роль істори-

ко-правового дослідження кодифікації законодавства про органи охорони правопорядку на території України у період з X ст. до XVII ст. для суспільства та держави, тому що повноцінне функціонування суспільства та держави можливе лише за наявності ефективної та сталої системи охорони правопорядку. З огляду на це, набуває актуальності дослідження правового регулювання діяльності органів охорони правопорядку на території України у період з X ст. до XVII ст., що і є основною метою даної статті. Відзначимо, що на сьогодні в українській правовій науці питання кодифікації законодавства про органи охорони правопорядку на території України у період з X ст. до XVII ст. завдяки науковій діяльності О.М.Бандурки, О.О.Бандурки, В.Б.Авер'янова, Ю. П. Битяка, А.Т.Комзюка, Н. П. Матюхіної, Р. С. Мельника та ряду інших авторів набули певного наукового з'ясування, проте цей процес ще не можна вважати завершеним. Це пов'язано насамперед з існуванням великої кількості державних утворень на території України протягом багатьох століть, що здійснювали свою діяльність під впливом великої кількості різноманітних соціальних, економічних, політичних та інших факторів.

Продовженням наукового дослідження зазначеної проблематики є дана стаття, новизна якої полягає в тому, що правове регулювання діяльності органів охорони правопорядку на території України у період з X ст. до XVII ст. розглядається через

призму адміністративного та кримінального права. Таким чином, досягти мети даної статті планується через вивчення наукового, історичного досвіду у сфері наукового визначення та нормативного закріплення вказаних категорій, з подальшим формулюванням власних висновків.

В умовах первісного устрою поведінка східних слов'ян регулювалась звичаями. Відомості про це містяться у багатьох історичних джерелах. Поступово на основі звичаю виникло звичаєве право, що протягом наступних років трансформувалось у юридичні норми [2].

Одним із найперших та найважливіших джерел давньоруського права XI–XIII ст. є “Руська Правда”, яка, на превеликий жаль, не дійшла у своїй первісній формі до наших часів. Саме вказаний документ є унікальним пам'ятником давньоруського права і першим писаним зводом законів, який максимально повно охоплює усі сфери тогочасних суспільних відносин у державі. За своєю суттю, саме поява Руської Правди ознаменувала правове закріплення давньоруського суспільства, як державного утворення [3, с.366-380].

З появою даного зібрання юридичних норм можна пов'язувати перші кроки держави, спрямовані на здійснення кодифікації права в цілому та законодавства про державні органи влади. У спеціальній літературі “Руська правда” відома у трьох редакціях: Коротка, Розширена та Скорочена. Останні, у свою чергу, складаються зі Статуту Ярославоновичів, Покону вірного, Статуту мостникам та княжих уставів [4]. Український вчений К. Левицький одним із перших опрацював даний збірник, який видав у 1895 р. на основі ранніх редакцій [5, с. 49].

Аналізуючи різні редакції Руської Правди необхідно відзначити, що кожна з них характеризує не тільки певний період української історії, але й пануючі в той час принципи здійснення правосуддя. Порівнюючи Руську правду з аналогічними західноєвропейськими збірками правових норм (Lex Salica, Lex Ripuaria), слід вказати, що в Руській Правді також над судовими вирокми конкретного змісту переважають суто формалістичні та символічні процесуальні

правила. У згаданому нормативному акті відсутній розподіл права на приватне та публічне, відсутнє виокремлення галузей права, таких як кримінальне та цивільне право. Однак, відзначаються своєю розвиненістю норми торгівельного права [6].

На нашу думку, виокремлення торгівельного права у законодавстві Київської Русі свідчить про важливість саме торгівельних правовідносин у тогочасному житті суспільства. Відсутність розподілу права на приватне та публічне, відсутність поділу права на галузі свідчить про те, що дані питання не були актуальними для організації державного устрою у XI столітті на території нинішніх Українських земель.

Звертаючи питання щодо процесуального права слід зазначити, що у XI -XII ст. воно містило значну кількість примітивних норм первісного судочинства, що були спільні для римо-візантійського та старогерманського права того часу, а саме: інститут кровної помсти, віра (Wergeld), розшук крадених речей - «свод» [6].

“Руська правда” є надзвичайно важливим джерелом права, яке протягом кількох століть відіграло ключову роль у процесі регулювання досить широкого кола суспільних відносин. Це свідчить про те, що Руська Правда є правовим джерелом, яке відзначається досить високим рівнем юридичної техніки [5, с. 49].

У процесі формування права Київської Русі та здійснення його кодифікації значне місце приділялось судовій діяльності князів. Вказана діяльність сприяла трансформації звичаїв у норми права, створенню нових правових норм [2]. Так, наприклад, у положеннях Руської Правди було визнання інституту кровної помсти: «Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати» [4].

Однак, у період чинності Короткої Правди, який пов'язано з періодом проведення реформ княгині Ольги, означений інститут зазнав змін. Так, кровну помсту поступово було трансформовано до грошових стягнень [6]: «Якщо не буде кому звершити кровну помсту, то внести 80 гривень, коли вбитим буде князів муж чи княжого тіуна.

Якщо вбитим буде горожанин, чи гридень, чи купець, чи боярський тиун, або мечник, або ізгой, або новгородець — то 40 гривень сплатити за нього» [4].

Визначальну роль на формування кодифікації та розвитку права Київської Русі здійснило прийняття християнства [7, с.180; 8].

У процесі поширення християнства на території Київської Русі особливе значення набуває ряд візантійських юридичних документів – номоканонів, тобто об'єднань канонічних збірок церковних правил християнської церкви та ухвал римських і візантійських імператорів про церкву [2].

Таким чином, звичаєве право було найдавнішим джерелом права Київської Русі. Його положення знайшли відбиття у таких письмових джерелах феодального права, як правовий прецедент, міжнародні угоди, Руська Правда, Судебник Казимира та інших [2].

Необхідно відзначити, що з прийняттям християнства на Русі посилюється вплив Візантії на процес правового регулювання суспільних відносин та процес кодифікації правових норм. Так, на основі грецького “Номоканону” створено “Церковний Статут” св. Володимира. За допомогою Статуту руська церква, подібно до візантійської, поширювала свою юрисдикцію на регулювання суспільних відносин, пов'язаних з судочинством, шлюбно-сімейним станом, церковним землеволодінням тощо [5, с. 47].

Слід відзначити, що, враховуючи великий вплив Візантії на навколишній світ, особливо на країни і народи, де поширювався візантійський варіант християнства, видатний дослідник середньовіччя Д. Оболенський влучно назвав цю візантійську спільність *Wyzantine Commonwealth*, тобто Візантійською співдружністю [7, с.179].

Важливим у системі „*Wyzantine Commonwealth*“ було те, що її суб'єкти не були рівнозначними. Характер їх відносин з Імперією залежав від багатьох факторів, серед яких визначальне місце посідали рівень економічного та політичного розвитку держави, її військовий потенціал та географічне розміщення. І саме за означеними ознаками суспільство слов'ян Східної Європи, яке в IX–X ст. сформувалося в одну велику дер-

жаву – Русь, представляло значний інтерес для Візантії [7, с.180].

Східні слов'яни не межували безпосередньо із Візантійською Імперією, а тому та ніколи не загрожувала їхнім найважливішим регіонам [7, с.180].

Водночас військовий потенціал і географічне розташування дозволяли східнослов'янській еліті тривалий час чинити тиск на Константинополь та інші грецькі володіння [7, с.183].

Важливим фактором, який сприяв зближенню єдиновірних країн Русі та Візантії в XI–XIII ст., була їхня боротьба проти кочовиків причорноморських степів – печенігів, торків, половців [7, с.189].

Однак, з приводу впливу Візантійської імперії на здійснення кодифікаційних процесів, а саме прийняття Руської Правди, на території українських земель у юридичній літературі тривають дискусії.

Так, Є. О. Харитонов вважає, що впливу з боку інших держав на прийняття Руської Правди не було [9, с.197-202]. Проте іншої думки притримувався відомий український вчений Михайло Грушевський, він звертав особливу увагу на те, що першооснову Руської Правди становило звичаєве право східних слов'ян. Велика кількість дослідників вказувала на можливість використання норм прав інших держав у процесі укладення Руської Правди [5, с. 48].

На нашу думку, з приводу впливу Візантійської держави та будь-яких інших держав на формування норм права Київської Русі та їх кодифікацію неможливо висловити однозначну відповідь. Адже безпосередньо в основу нормативних актів покладаються норми-звичаї, які існували у тогочасному суспільстві. Однією з причин прийняття Руської Правди була необхідність регламентації торговельних правовідносин саме із представниками сусідніх держав. А відтак, можливо вказати про використання певних правових норм інших держав. Проте не слід забувати, що саме Руська Правда є історичним документом, який відображає усі особливості державної організації саме Київської Русі.

Зміна політичної та економічної ситуації на території українських земель у період з

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання виникнення та діяльності перших державних утворень на території України у період з X ст. до XVII ст. Проаналізовано причини та умови правотворчості державних утворень, розглянуто такі кодифіковані нормативні акти, як Руська Правда, Литовські статуту, Березневі статті. Звернута окрема увага на причини та умови прийняття Руської Правди.

XV-початку XVII століть дали поштовх для прийняття Литовських статутів та ознаменувались дією Магдебурзького права. Необхідно вказати, що саме Березневі статті 1654 року призвели до входження Гетьманщини на правах автономії до складу Росії [10]. Внаслідок чого у Гетьманщині була закріплена правова система, яка склалася у період народно-визвольної війни 1648-1654 рр. і стала поєднанням норм Литовських статутів, Магдебурзького права, нормативних актів гетьманської влади та звичаєвого права [6].

Отже, формування законодавства про органи охорони правопорядку здійснювалось відповідно до історичних етапів розвитку держав на території України у X ст. до XVII ст. Руська правда була основоположним документом, що визначав місце та роль державних органів у суспільному житті тогочасного суспільства й заклав основи подальшої кодифікації. На прийняття вказаного нормативного документу вплинуло ряд причин, серед яких виникнення держави Київська Русь та необхідність врегулювання суспільних відносин, що у ній виникають. Подальшими кодифікованими нормативними документами були Литовські статуту та Березневі статті. Період з XV ст. - XVII століть ознаменувався діяльністю Магдебурзького права.

Література

1. Качинська М. О. Напрями адміністративної діяльності міліції щодо реалізації законодавства про вибори та референдуми / - М. О. Качинська // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. - 2010. - №919. - С. 94-98
2. Єреган А. Р. Поняття «злочину» та «покарання» в джерелах права Київської Русі / - А. Р. Єреган // Вісник Луганського держав-

SUMMARY

The article is devoted to the problem of first state appearance and activity on the territory of Ukraine since X till XVII age. Reasons and terms of law activity was analyzed in the article. The author paies attention to different documents and Laws.

ного університету внутрішніх справ. - 2008. - № 4. [Електронний ресурс] Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VLduvs/2008_4/08_4_1_8.pdf

3. Блащук С. Робота над виданням Руської правди в період становлення радянської науки / С. Блащук : історичний портал Інституту Історії України НАН України та Інституту Сходознавства НАН України [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://histans.com/JournALL/pro/14/17.pdf>

4. Правда Руська : переклад зроблено за виданням: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. — К.: ВУАН, 1935. — Редакція IV. — С. 137-144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, №240, Новгородський 1-й літопис XV ст.). [Електронний ресурс] Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/asambleya/natonal_ru_pravda.php

5. Задорожний Ю. А. «Руська правда» і римське право: порівняльний аспект /Ю. А. Задорожний // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2009. - № 1(89). - С. 49-53.

6. Історико-правова природа становлення правового регулювання прав стягувача у виконавчому провадженні : офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/33405>

7. Головка О. Б. Поширення християнства у словян східної Європи і формування християнської церковної організації на Русі (VIII-XI) / - О. Б. Головка // Дриновський збірник. - 2012. - Т. 5. - С. 179-189

8. Онищук С. В. Історичні етапи розвитку державно-церковних відносин в Україні / - С. В. Онищук // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. - 2012. - № 1.[Електронний ресурс] Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nrzd/2012_1/24.pdf

9. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Східна традиція. - Одеса: Юрид. літ., 2000. -260 с.

10. Іванова Л. Г. Іван Мазепа і Петро І: два політичні світогляди / Л. Г. Іванова // Європейські перспективи. - 2009. - №3. [Електронний ресурс] Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evp/2009_1/Ivanova.pdf